

ปฏิบัติการอารยะขัดขืน Civil Disobedience Action

ไอยรา สังฆะ¹ และประภาส ปันตบแต่ง²

Iyara Sangkha¹ and Prapart Pintobtang²

สาระสังเขป

ปฏิบัติการอารยะขัดขืนถือว่าเป็นยุทธวิธีการเคลื่อนไหวรูปแบบหนึ่งของขบวนการทางสังคมที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้การเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการได้บรรลุตามเป้าหมาย อันเป็นยุทธวิธีมีลักษณะของการเข้าขัดขวางทำลายระบบสังคมการเมืองปกติ ในรูปแบบที่ผิดกฎหมาย แต่ดำเนินการภายใต้วงขอบสันติวิธี อย่างเปิดเผยต่อสาธารณะ และผู้กระทำการยอมรับโทษตามกฎหมาย ด้วยลักษณะของปฏิบัติการดังกล่าวได้ส่งผลต่อความชอบธรรม ความแหลมคม และความททหายของปฏิบัติการ หากขบวนการทางสังคมได้นำปฏิบัติการอารยะขัดขืนมาใช้อย่างครบองค์ประกอบสำคัญที่วางแล้ว มีแนวโน้มว่าปฏิบัติการจะสามารถนำพาขบวนการไปสู่ความสำเร็จได้ตามจุดมุ่งหมาย อีกทั้งยังสามารถสร้างความชอบธรรมให้กับปฏิบัติการในลักษณะนี้ได้อีกด้วย สำหรับปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านกลุ่มสหประชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศลที่ยกมาเป็นตัวอย่างประกอบนั้นจะพบว่า ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านถือว่ามีองค์ประกอบครบตามหลักการ และได้สร้างพลังททหายจนสามารถกดดันให้รัฐบาลยอมตามข้อเรียกร้องได้ แต่ด้วยลักษณะการยอมรับโทษแบบมีเงื่อนไขของชาวบ้านเองกลับส่งผลให้ปฏิบัติการของพวกเขาเป็นที่ยกขาในเรื่องความชอบธรรมอยู่ โดยปัญหาที่ว่าการนี้จะทำให้เกิดเฉพาะกับกรณีเขื่อนราษีไศลเท่านั้น หากแต่เป็นปัญหาที่พบเห็นได้ทั่วไปในสังคมไทยปัจจุบัน

คำสำคัญ : ปฏิบัติการอารยะขัดขืน ขบวนการทางสังคม ชาวบ้านกลุ่มสหประชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศล

Summary

This civil disobedience action is regarded as a tactic of social movement used to struggle and achieve targets. Such method is disruptive tactic which challenges normal social and political system as well as it also breaks the law. Nevertheless, it is operated peacefully in public and the actor accepts legal punishment. The characteristic of this operation affects its legitimacy, penetration and challenge. If the civil disobedience is completely applied as a tool of the social movement, it would be possible that the operation will be successful to accomplish the goal and build the legitimacy for this kind of operation. The civil disobedience action in case of the Assembly of the Poor at Rasisalai Dam represented that the civil disobedience action of the villagers included complete all elements based on principle. It also caused challenging power to force the government to agree with their claims. However, the villager's acceptance of conditional punishment was doubted in aspect of legitimacy because this kind of problem did not only happen at Rasisalai Dam, but also was generally found in present Thai society.

Keywords : Civil Disobedience Action, Social Movement, The Assembly of the Poor at Rasisalai Dam

¹ นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² ร.ด. (รัฐศาสตร์) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

คำว่า “อารยะขัดขืน” ได้เริ่มแพร่หลายและเป็นที่รู้จักในสังคมไทยมากที่สุดเมื่อ รศ.ดร.ไชยันต์ ไชยพร อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ทำการประท้วงการเลือกตั้งที่มีขึ้นเมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2549 เนื่องจากเห็นว่าการยุบสภาและการเลือกตั้งในครั้งนั้นไร้ซึ่งความชอบธรรมโดยอาจารย์ไชยันต์ได้ทำการฉีกบัตรเลือกตั้งของตนเพื่อเป็นการประท้วงต่อหน้าสื่อและสาธารณชน พร้อมกับยอมรับการจับกุมโดยไม่ขัดขืน การประท้วงของอาจารย์ไชยันต์ในครั้งนั้นมีทั้งผู้ที่ไม่เห็นด้วยและผู้ที่เห็นด้วย กลุ่มคนที่เห็นด้วยและให้การสนับสนุนได้ขนานนามการกระทำดังกล่าวว่าเป็นปฏิบัติการอารยะขัดขืนของสังคมไทย ด้วยเหตุนี้ คำว่าอารยะขัดขืนพร้อมๆ กับการทำอารยะขัดขืนจึงถูกเผยแพร่ออกสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็วผ่านระบบการสื่อสารที่ทันสมัย เกิดกระบวนการเผยแพร่ความรู้ทางแนวคิดทฤษฎีและการวิพากษ์วิจารณ์อย่างแพร่หลายในสังคมออนไลน์

ต่อมาไม่นานคำว่า “อารยะขัดขืน” ก็ถูกขบวนการทางสังคมไทยนำไปใช้ในการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางการเมืองอีก อย่างเช่น การประกาศใช้ปฏิบัติการอารยะขัดขืนโดยการยึดสนามบินของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) เพื่อประท้วงระบอบทักษิณ หรือการประกาศใช้ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) อาทิ การประกาศใช้อารยะขัดขืนโดยจะยึดพื้นที่สนามบินหลวงเพื่อจัดงานวันเกิดให้ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร หรือการประกาศใช้อารยะขัดขืนทุกรูปแบบ เช่น การปิดล้อมศาลากลางจังหวัด การคืนบัตรประจำตัวประชาชน การไม่เสียภาษี เพื่อกดดันให้รัฐบาลยุบสภา เป็นต้น

จะเห็นว่าปฏิบัติการอารยะขัดขืนเป็นที่รู้จักและถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่องในระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา ทั้งที่นำมาใช้อย่างถูกต้องและไม่ถูกต้องตามบริบทและความหมาย ในปัจจุบันคนส่วนใหญ่ล้วนเข้าใจเป็นอย่างดีว่าปฏิบัติการอารยะขัดขืนสามารถนำมาใช้ได้ ในสังคมไทย หลายคนรู้จักอารยะขัดขืนผ่านรูปแบบการประท้วงที่ไปละเมิดต่อกฎหมายแล้วมีการนำไปใช้ผ่านคำจำกัดความสั้นๆ ที่ว่านั้น ซึ่งจะเห็นว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองในไทยยังให้ความสำคัญและเป็นกังวลน้อยเกินไปกับการจะใช้ปฏิบัติการอารยะขัดขืนอย่างไรให้เกิดความชอบธรรมและได้รับการยอมรับมากที่สุด อันสะท้อนถึงขีดจำกัดในการ

รับรู้หรือความเข้าใจที่มีต่อแนวคิดดังกล่าว จนส่งผลต่อความแหลมคมหรือความท้าทายของปฏิบัติการ หรืออาจจะไม่ได้รับการยอมรับ และก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านเกลียดชังจากสังคมเพิ่มมากขึ้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเห็นความสำคัญที่จะผลิตองค์ความรู้ทางด้านอารยะขัดขืนเพิ่มเติม โดยมุ่งนำเสนออารยะขัดขืนในเชิงปฏิบัติการ พร้อมทั้งลักษณะปฏิบัติการอารยะขัดขืนที่จะช่วยสร้างความชอบธรรม ความแหลมคม และความท้าทายให้กับปฏิบัติการได้มากที่สุด อันสอดคล้องกับสภาพสังคมการเมืองไทยในปัจจุบันที่ประชาชนกำลังให้ความสนใจในประเด็นดังกล่าว และเป็นช่วงเวลาที่ประชาชนออกมาแสดงออกทางการเมืองมากขึ้นตามลำดับ พร้อมกันนี้ยังได้ยกตัวอย่างปฏิบัติการอารยะขัดขืนที่เกิดขึ้นในสังคมไทยขึ้นมาประกอบการพิจารณาด้วยหนึ่งกรณี ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจน กรณีเขื่อนราษีไศลที่เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2543

1. ปฏิบัติการอารยะขัดขืนคืออะไร

ปฏิบัติการอารยะขัดขืน คือ ภาวปฏิบัติของผู้ที่มีแนวคิดที่จะขัดขืนไม่เชื่อฟังอำนาจรัฐ โดยเป็นการแสดงออกว่าผู้กระทำต้องการแข็งขันต่ออำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรมด้วยวิธีการแบบผิดกฎหมาย

สำหรับ “แนวคิดอารยะขัดขืน” คือ แนวความคิดของบุคคลหรือกลุ่มคนที่ปฏิเสธจะเชื่อฟังหรือทำตามอำนาจรัฐ เมื่ออำนาจหรือการใช้อำนาจดังกล่าวได้ไปขัดกับมโนธรรมสำนึกของเขาในการให้คุณค่ากับบางสิ่งที่ดำรงอยู่ในสังคมการเมือง อย่างเช่น การให้คุณค่าว่าสิ่งใด ถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว ยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรม โดยแนวคิดได้ก่อตัวขึ้นใหม่ในสำนึกของมนุษย์ผู้มีเหตุผล ที่ปรารถนาจะเห็นสังคมการเมืองดำเนินไปในทิศทางที่ถูกที่ควร หรือถูกต้องดีงามตามอุดมคติทางการเมือง

ความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองได้ผลักดันให้ผู้ที่มีความคิดแบบอารยะขัดขืนต้องการแสดงออกเพื่อให้รัฐและสังคมเห็นว่าเขาจะไม่ยอมรับกฎกติกาของความอยุติธรรมหรือความไม่ถูกต้องนั้น ซึ่งการแสดงออกลักษณะนี้ก็ไม่ต่างจากการประท้วง การต่อต้านอำนาจรัฐบางอย่าง เป็นต้นว่า นโยบายกฎหมาย หรือคำสั่งที่ไม่เป็นธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง กระนั้นอารยะขัดขืนก็มีถือเป็นการก่อกบฏ การก่อการร้าย หรือสภาวะ

แบบอนาธิปไตย เนื่องจากผู้กระทำกรรมได้มุ่งหวังที่จะล้มล้างรัฐบาล ล้มระบอบการปกครอง หรือล้มระบบรัฐชาติ แต่มุ่งหวังที่จะเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ขัดกับมโนธรรมสำนึกของเขาเท่านั้น กล่าวได้ว่า สิ่งที่ทำอาชญากรรมต้องการจัดหรือเปลี่ยนแปลงเป็นเพียงบางสิ่งบางอย่างที่เกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ในระบบสังคมการเมือง โดยมีได้มีเจตนาจะก่อให้เกิดความเสียหายทั้งระบบ

ถึงกระนั้นอาจยังเป็นที่สงสัยว่ารูปแบบการประท้วงหรือต่อต้านอำนาจรัฐนั้นมีหลายรูปแบบ เหตุใดจึงต้องใช้ปฏิบัติการอาชญากรรม เหตุใดจึงต้องละเมิดกฎหมาย กล่าวได้ว่าปฏิบัติการอาชญากรรมมีความจำเป็นอันแตกต่างจากปฏิบัติการทางการเมืองทั่วไป ตรงที่อาชญากรรมเป็นเหมือนภาพสะท้อนถึงปัญหาที่กำลังดำเนินเข้าสู่ภาวะวิกฤติ สะท้อนระดับความไม่พึงพอใจของประชาชนอยู่ในระดับที่กำลังจะถึงขีดสุด ในทางหนึ่งการต่อต้านแบบอาชญากรรมก็ได้แตกต่างจากการประท้วงเชิงสัญลักษณ์เท่าใดนัก หากแต่มีลักษณะพิเศษตรงที่ใช้การละเมิดกฎหมายเป็นสัญลักษณ์ถึงความไม่พึงพอใจ ความคับแค้นใจ ภาวะปัญหาที่กำลังสุมอก หรือการเพิกถอนออกจากระบบที่ไม่มีความเป็นธรรมเท่านั้น ฉะนั้น หากจะทำความเข้าใจอาชญากรรมด้วยใจที่เป็นธรรมแล้ว จึงต้องพิจารณาสิ่งที่ผู้ประท้วงพยายามจะสื่อสารออกมาเพื่อแสดงให้เห็นถึงเจตนาที่แท้จริงของพวกเขา

เมื่อปฏิบัติการอาชญากรรมยังคงเป็นข้อกังขาในเรื่องความชอบธรรม การเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการทางสังคมในต่างประเทศจึงค่อนข้างระมัดระวังเมื่อต้องนำปฏิบัติการอาชญากรรมมาใช้ ปฏิบัติการจะไม่ถูกนำมาใช้อย่างพร่ำเพรื่อโดยปราศจากเหตุผลที่เพียงพอ ซึ่งส่วนใหญ่จะนำไปสู่ปฏิบัติการมาใช้เป็นลำดับท้ายๆ หลังจากที่เลือกใช้ยุทธวิธีรูปแบบอื่นมาเกือบหมดแล้ว อย่างเช่น การเคลื่อนไหวในอินเดียที่นำโดย มหาตมะ คานธี ขบวนการได้นำปฏิบัติการอาชญากรรมมาใช้ หลังจากผ่านกระบวนการเจรจาโดยคนกลาง ผ่านขั้นตอนการปลุ่จิตสำนึกประชาชน ผ่านกระบวนการยื่นคำขาดกับรัฐ ผ่านยุทธวิธีการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ การนัดหยุดงาน หรือการไม่ให้ความร่วมมือต่างๆ เป็นต้น (บอนดูแรนต์, 2536) จะเห็นว่าก่อนขบวนการจะใช้ปฏิบัติการอาชญากรรมได้ใช้วิธีการแบบอื่นมาแล้วแม้กระทั่งการขอเจรจา ซึ่งไม่แตกต่างจากการเคลื่อนไหวของขบวนการเรียกร้องสิทธิความเป็นพลเมืองของกลุ่มคนผิวสีในสหรัฐอเมริกาที่มีลำดับขั้นตอนคล้ายๆ กัน เช่น มีการให้การศึกษากับประชาชน

การขอเจรจาต่อรองกับรัฐ การเดินขบวนเพื่อนำเสนอปัญหาสู่สาธารณะ หลังจากนั้นจึงนำปฏิบัติการอาชญากรรมมาใช้ (Walsh and Asch, 2005)

ความระมัดระวังดังกล่าวสะท้อนถึงความเหตุผลในการเคลื่อนไหวต่อสู้ และบอกเป็นนัยว่าผู้ทำอาชญากรรมได้พยายามแล้วทุกวิถีทาง นับตั้งแต่การใช้สิทธิประท้วงตามกฎหมาย แต่เมื่อดำเนินตามครรลอง ตามระเบียบแบบแผนแล้วไม่เห็นผล จึงจำเป็นต้องหันมาใช้วิธีการละเมิดกฎหมายในที่สุด อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะของปฏิบัติการอาชญากรรมไม่ได้มีเพียงแค่การละเมิดกฎหมายเท่านั้น แต่ยังมียุทธวิธีประกอบสำคัญอีกหลายประการที่ช่วยสร้างความชอบธรรมและความแหลมคมให้กับปฏิบัติการ ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

2. ปฏิบัติการอาชญากรรมสำคัญกับขบวนการทางสังคมอย่างไร

ปฏิบัติการอาชญากรรมเป็นยุทธวิธีการเคลื่อนไหวรูปแบบหนึ่งของขบวนการทางสังคม โดยที่ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวมีความสำคัญกับขบวนการในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่จะนำขบวนการไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย

นักทฤษฎีขบวนการทางสังคมได้จัดยุทธวิธีอาชญากรรมไว้ในฐานะยุทธวิธีแบบเข้าขัดขวาง ทำลายระบบสังคมการเมืองปกติ (Disruptive tactic) ซึ่งเป็นยุทธวิธีที่ขัดกับระเบียบแบบแผน ค่านิยม หรือความคุ้นชินของสังคมการเมืองหนึ่งๆ ที่ยังไม่ได้กล่าวถึงขบวนการสันติวิธี ซึ่งการแบ่งประเภทลักษณะนี้นักทฤษฎีได้ใช้ระดับความทำลายของยุทธวิธีเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง (Tarrow, 1994)

นอกจากปฏิบัติการอาชญากรรมแล้ว ยังมียุทธวิธีอีกรูปแบบที่มีลักษณะใกล้เคียงและให้ผลสะท้อนในระดับที่ใกล้เคียงกับอาชญากรรม นั่นคือ ปฏิบัติการท้าทายซึ่งหน้าแบบสันติวิธี (Nonviolent Direct Action) ยุทธวิธีรูปแบบนี้มีลักษณะที่เข้าขัดขวาง ทำลายระบบสังคมการเมืองปกติเช่นเดียวกัน หากแต่ไม่ได้ละเมิดกฎหมาย แต่ก็มีระดับของความทำลายไม่ต่างจากปฏิบัติการอาชญากรรมมากนัก

การเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมในต่างประเทศมักนำปฏิบัติการท้าทายซึ่งหน้าแบบสันติวิธี และปฏิบัติการอาชญากรรมมาใช้ผสมผสานอย่างหลากหลายในห้วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน เพื่อสะท้อนภาพสังคมที่กำลังอยู่ในภาวะวิกฤติอย่างหนัก หาก

มองแบบเดินๆ ประหนึ่งว่ามวลชนกำลังก่อจลาจลทุกหัวระแหง เพียงแต่เป็นการสร้างความปั่นป่วน ความหวาดหวั่น แบบไม่ใช่ความรุนแรงเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ขบวนการทางสังคมจำต้องระมัดระวัง หากมีการนำปฏิบัติการอารยะขัดขืนมาใช้ ก็คือ ผลสะท้อนของปฏิบัติการที่จะตามมา โดยเฉพาะผลสะท้อนที่ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้คนในสังคม เนื่องจากปฏิกิริยาของผู้คนที่แสดงออกโดยการสนับสนุน ต่อต้าน หรือนิ่งเฉย ย่อมเกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพกับความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหว ซึ่งสามารถพิจารณาได้ตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ผลสะท้อนของปฏิบัติการอารยะขัดขืนที่มีต่อผู้คนในสังคมและแนวโน้มผลลัพธ์ที่เกิดต่อขบวนการทางสังคม

	ฝ่ายพันธมิตร	ฝ่ายที่สาม	ฝ่ายต่อต้าน
เปลี่ยนความคิดหรือทัศนคติที่มีอยู่เดิม	-	+, -	+
ความเห็นอกเห็นใจ	+	+	+
ความรู้สึกลึกด้น			
บีบบังคับ	0, -	+, -	+, -
ปฏิกิริยาต่อต้าน			
เกลียดชัง	-	-	-
ปฏิกิริยานิ่งเฉย	-	0, -	+

สัญลักษณ์ 0 คือ ไม่ก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียต่อขบวนการ

+ คือ ผลสะท้อนด้านบวกต่อขบวนการ

- คือ ผลสะท้อนด้านลบต่อขบวนการ

ผลสะท้อนของปฏิบัติการอารยะขัดขืนจะออกมาในรูปแบบใดนั้นเป็นสิ่งที่ยากจะควบคุมได้ทั้งหมด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และบริบทแวดล้อมของแต่ละสังคมด้วย แต่ก็เชื่อว่าขบวนการจะสามารถกำหนดทิศทางใดๆ ได้เลย ขบวนการสามารถคาดการณ์ไว้อ่อนลงหน้าว่ายุทธวิธีที่จะนำมาใช้มีแนว

โน้มว่าจะส่งผลสะท้อนต่อผู้คนในรูปแบบใดได้บ้าง ซึ่งการประเมินสถานการณ์จะช่วยให้ขบวนการเกิดความระมัดระวังในการเลือกยุทธวิธีและสามารถตั้งรับกับผลสะท้อนที่จะเกิดตามมาได้ นอกจากการประเมินสถานการณ์แล้วขบวนการต้องมั่นใจได้ว่ายุทธวิธีอารยะขัดขืนที่นำมาใช้นั้นจะสามารถสร้างพลังทำลายได้ตามเป้าหมาย ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับว่าขบวนการจะสามารถสร้างนวัตกรรมที่ทำลาย และสร้างความสมเหตุสมผลให้กับการต่อสู้ตามแนวทางนี้ได้มากน้อยเพียงใด

3. ต่อสู้โดยปฏิบัติการอารยะขัดขืนอย่างไรให้ชอบธรรมและแหลมคม?

ในอดีตผู้ที่ปฏิเสธอำนาจรัฐย่อมถูกตราหน้าว่าเป็นพวกกบฏที่ต้องการยึดอำนาจทางการเมือง ต่อมาในสังคมประชาธิปไตย ผู้ที่ต่อต้านอำนาจรัฐย่อมถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้คลั่งไคล้ในระบอบคอมมิวนิสต์ จนในปัจจุบันพฤติกรรมดังกล่าวได้ถูกตราหน้าว่าเป็นผู้ก่อการร้าย ผู้ก่อความไม่สงบ อย่างไรก็ตามในสังคมประชาธิปไตยย่อมมีระดับของการต่อต้านอำนาจรัฐ ทั้งระดับการต่อต้านที่ชอบธรรมและการต่อต้านที่ไร้ความชอบธรรม เมื่อสังคมประชาธิปไตยได้ขึ้นชื่อว่าเป็นสังคมของมนุษย์ผู้มีเสรีภาพและมีอำนาจทางการเมืองการปกครองอย่างเท่าเทียม ระบอบจึงเปิดช่องทางให้ประชาชนได้แสดงออกทางการเมือง ประชาชนจึงมีสิทธิประท้วงหรือคัดค้านอำนาจรัฐ มีสิทธิแสดงความคิดเห็นทางการเมือง แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตแห่งสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญจึงจะเป็นพฤติกรรมที่ชอบธรรมและสามารถยอมรับได้ ในขณะเดียวกันพฤติกรรมที่เป็นการเกินเลยต่อขอบเขตแห่งสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญย่อมไม่ได้รับความคุ้มครองและไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมการเมือง

ข้อจำกัดดังกล่าวกลายเป็นอุปสรรคต่อแนวคิดอารยะขัดขืนมากที่สุด บุคคลหลายฝ่ายไม่สามารถยอมรับปฏิบัติการอารยะขัดขืนได้ด้วยเหตุผลที่ว่าปฏิบัติการมีลักษณะเป็นการละเมิดต่อกฎหมาย ซึ่งหากจะสนับสนุนให้พลเมืองละเมิดกฎหมายก็คงจะไม่ถูกต้องนัก แต่นักกฎหมายและนักรัฐศาสตร์บางกลุ่มกลับเห็นว่าปฏิบัติการอารยะขัดขืนย่อมมีความชอบธรรมภายใต้สังคมประชาธิปไตย ความพยายามที่จะสนับสนุนแนวคิดดังกล่าวส่งผลให้นักคิดนักทฤษฎีได้ผลิตคำนิยาม

กำหนดลักษณะของปฏิบัติการที่จะช่วยยกระดับความชอบธรรมให้กับอารยะขัดขืน โดยมุ่งให้ความสำคัญกับปฏิบัติการในมิติที่มีใช้การละเมิดกฎหมายเพียงอย่างเดียว ซึ่งสามารถสรุปลักษณะสำคัญของปฏิบัติการได้ดังนี้

3.1 ปฏิบัติการอารยะขัดขืนเป็นการต่อต้านแบบละเมิดกฎหมายบางประการ

การละเมิดกฎหมายแบบอารยะขัดขืนนั้นมี 2 รูปแบบ คือ การละเมิดกฎหมายที่ผู้ทำอารยะขัดขืนต้องการประท้วงโดยตรง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อารยะขัดขืนทางตรง” (Direct civil disobedience) ส่วนอีกรูปแบบเป็นการละเมิดกฎหมายที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่กำลังประท้วงอยู่โดยตรง หรือเรียกว่า “อารยะขัดขืนทางอ้อม” (Indirect civil disobedience)

หากมองในแง่ความชอบธรรม กล่าวได้ว่า การทำอารยะขัดขืนทางตรงมีความชอบธรรมมากกว่าการทำอารยะขัดขืนทางอ้อม เนื่องจากเนื้อหาสาระของกฎหมายที่ทำการละเมิดมีความอยู่ดีธรรมอยู่ในตัวมันเอง ดังนั้น ความชอบธรรมจากการละเมิดกฎหมายที่ไร้ความเป็นธรรมอยู่แล้วจึงมีน้ำหนักมากกว่าการละเมิดกฎหมายที่ดีบางฉบับ อย่างไรก็ตาม การทำอารยะขัดขืนทางตรงอาจไม่สามารถกระทำได้ในทุกกรณี ซึ่งบางกรณีก็เกินความสามารถของบุคคลที่จะทำการละเมิดกฎหมายนั้นได้โดยตรง หรือการประท้วงบางกรณีก็ไม่ให้การต่อต้านด้วยกฎหมาย แต่อาจจะต่อต้านนโยบายหรือคำสั่งที่ไร้ความเป็นธรรม ด้วยเหตุนี้ ผู้ทำอารยะขัดขืนจึงจำเป็นต้องทำอารยะขัดขืนทางอ้อม เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการประท้วง อย่างเช่น หากผู้ทำอารยะขัดขืนต้องการต่อต้านการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัฐ แต่ไม่อาจหากฎหมายที่เกี่ยวข้องมาทำอารยะขัดขืนทางตรงได้ ฉะนั้นจึงต้องแก้ปัญหาโดยการหากฎหมายอื่นๆ มาใช้ในปฏิบัติการแทน

แม้การทำอารยะขัดขืนทางอ้อมจะเป็นทางเลือกหนึ่งของผู้ทำอารยะขัดขืน และดูเหมือนว่าในปัจจุบันการทำอารยะขัดขืนลักษณะนี้จะถูกขบวนการทางสังคมนำมาใช้มากที่สุด แต่ว่าอารยะขัดขืนทางอ้อมยังมีข้อกังขาในประเด็นความชอบธรรมอยู่ว่า ถูกต้องแล้วหรือที่จะประท้วงโดยการละเมิดกฎหมายใดๆ บางฉบับ

เพื่อเป็นการอุดหนุนหัวใจในประเด็นความชอบธรรมของปฏิบัติการอารยะขัดขืนทางอ้อม ผู้ทำอารยะขัดขืนจำเป็นต้องแสดงให้เห็นสาธารณชนเห็นเจตนาของเขาอย่างชัดเจนเพื่อสะท้อนมโนธรรม

สำนึกที่คอยกำกับขึ้นทำให้เขาทำอารยะขัดขืน เพื่อให้สาธารณชนได้เห็นภาพความเชื่อมโยงระหว่างวิธีการแบบผิดกฎหมายและวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการประท้วง หรือแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างเหตุและผลนั่นเอง โดยอาจจะสื่อสารผ่านการประท้วงเชิงสัญลักษณ์ให้เห็นแล้วเข้าใจได้ง่าย มีความชัดเจนและเป็นที่รู้จัก หรืออาจจะสื่อสารด้วยการแสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึกก็ได้ (Cohen, 1971) หากผู้ทำอารยะขัดขืนสามารถสะท้อนเจตนาและมโนธรรมสำนึกของตนออกมาได้อย่างชัดเจน สาธารณชนก็ย่อมเข้าใจได้ว่าการละเมิดกฎหมายเป็นเพียงการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น โดยมีวัตถุประสงค์ของการประท้วงต่างหากเป็นแกนแท้ของการต่อต้านขัดขืน

3.2 ปฏิบัติการอารยะขัดขืนเป็นปฏิบัติการสันติวิธี

ปฏิบัติการสันติวิธีหรือการไม่ใช้ความรุนแรงยังมีความหมายที่คลุมเครืออยู่ว่า ถึงที่สุดแล้วขอบเขตของการไม่ใช้ความรุนแรงนั้นอยู่ตรงจุดใด นักคิดหลายคนได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวไว้อย่างหลากหลาย สำหรับคานธีแล้วการไม่ใช้ความรุนแรงหรืออหิงสา คือ การไม่ทำร้ายผู้อื่นทั้งทางร่างกาย ความคิด และจิตใจ นอกจากนี้ ยังหมายรวมไปถึงการมอบความรักแก่ผู้อื่นด้วย แม้กระทั่งกับคนที่เป็ดศัตรู (บอนดูแรนต์, 2536) ในขณะที่นักคิดบางท่านกลับเห็นว่าสันติวิธีในแง่นี้จำกัดแค่การไม่ทำร้ายร่างกายและไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินก็เพียงพอ (Bedau, 1991)

จะเห็นว่าแนวคิดของคานธีนั้นลึกซึ้งมาก แต่อาจจะนำมาปรับใช้ลำบากในสภาพสังคมปัจจุบัน ดังนั้น การไม่ใช้ความรุนแรงโดยพยายามที่จะไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินน่าจะตอบโจทย์การเคลื่อนไหวต่อสู้ในปัจจุบันได้ดีกว่า เพราะถ้าหากยึดตามนิยามของคานธีแล้ว ปฏิบัติการอารยะขัดขืนที่ส่งผลสะท้อนในรูปแบบการกดดันหรือบีบบังคับฝ่ายตรงข้ามย่อมขัดกับความชอบธรรมในทันที เพราะถือว่าเป็นความรุนแรงในแง่ของการบีบบังคับหรือทำร้ายจิตใจของผู้อื่น

จากที่กล่าวมาเป็นการมองปฏิบัติการสันติวิธีในแง่ของการกระทำต่อผู้อื่น นั่นคือ การตั้งมั่นว่าจะไม่ใช้ความรุนแรงเพื่อให้ผู้อื่นต้องบาดเจ็บล้มตายหรือสูญเสียทรัพย์สิน นอกจากนี้ ปฏิบัติการสันติวิธียังสามารถพิจารณาได้อีกมิติหนึ่ง คือ การมองปฏิบัติการในแง่ที่ตนเองเป็นผู้ถูกกระทำอย่างรุนแรง กรณีเช่นว่านี้สามารถเกิดขึ้นได้หากถูกรัฐปราบปราม หรือเกิดการปะทะกันกับ

มวลชนฝ่ายตรงข้าม ซึ่งในสถานการณ์ดังกล่าวผู้ทำอารยะขัดขืนต้องรู้จักอดทนอดกลั้นและมีขันติธรรม เพื่อที่จะไม่ให้เปลืองเปลืองใช้ความรุนแรง หากถูกยั่ว หรือถูกตอบโต้จากฝ่ายตรงข้าม ถ้ากล่าวตามแนวคิดของคานธีแล้ว เรียกได้ว่าเป็นการยอมรับการความทุกข์ยากที่จะตามมาจากสิ่งที่ตนได้กระทำลงไป

การแสดงออกโดยการยอมรับการความทุกข์ยากแม้จะถูกตอบโต้กลับมายังรุนแรง ได้ถูกขบวนการทางสังคมนำมาใช้เป็นเทคนิคเชิงปฏิบัติการในเวลาต่อมา เพื่อสร้างสถานการณ์ให้ผู้คนเกิดความสงสารและรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้ประท้วง จนนำมาซึ่งการสนับสนุนขบวนการในที่สุด อย่างไรก็ดี ด้วยสถานการณ์ที่แตกต่างทั้งยุคสมัยและวัฒนธรรมทางการเมืองที่เปลี่ยนไป อาจทำให้ขบวนการไม่สามารถนำเทคนิคเชิงปฏิบัติการเหล่านี้มาใช้ได้ จนส่งผลต่อความสำเร็จแตกต่างกันในอดีต อย่างเช่น ในปัจจุบันภาครัฐได้มีความพยายามที่จะไม่ให้ความรุนแรงกับผู้ประท้วง โดยพยายามจะไม่เข้าปราบปราม แต่บางครั้งจะเห็นว่าบางขบวนการพยายามที่จะกระทำการยั่ว เพื่อสร้างเงื่อนไขให้ฝ่ายตรงข้ามเข้าปราบปรามและใช้ความรุนแรง พฤติการณ์ดังกล่าวแม้จะมีลักษณะเป็นเทคนิคเชิงปฏิบัติการเหมือนกัน แต่ก็ไมอาจสร้างผลสะท้อนเชิงบวกให้กับขบวนการได้แต่อย่างใด

สำหรับการต่อสู้ตามแนวทางอารยะขัดขืน เพื่อให้การเคลื่อนไหวไม่ก้าวล่วงขอบสันติวิธี ขบวนการจะต้องทำการฝึกปรืออาสาสมัครผู้ที่จะใช้ปฏิบัติการอารยะขัดขืนมาเป็นอย่างดี ผู้ที่เป็นอาสาสมัครจะต้องเป็นคนที่มีความประพฤติดี ได้รับการอบรมทางด้านการต่อสู้แบบสันติวิธีมาแล้ว อย่างขบวนการเคลื่อนไหวในต่างประเทศก็จะมีกรกล่อมเกล่าและชำระจิตใจของอาสาสมัครก่อนวันเริ่มปฏิบัติการจริง อย่างเช่น พิธีการอดอาหารเพื่อชำระจิตใจ นอกจากนี้ ผู้นำการประท้วงจะต้องมีความสามารถในการควบคุมมวลชนให้อยู่ภายใต้วงขอบสันติวิธี ซึ่งคานธีก็เคยประกาศยุติการเคลื่อนไหวมาแล้ว ภายหลังจากที่ไม่สามารถควบคุมมวลชนให้อยู่ในวิถีทางอันดีได้ การยุติการเคลื่อนไหวก็เพื่อให้ผู้ประท้วงได้ทำการชำระจิตใจโดยการอดอาหารใหม่อีกครั้ง และจะไม่เคลื่อนไหวจนกว่าจะเชื่อมั่นได้ว่าขบวนการจะสามารถควบคุมมวลชนให้อยู่ในร่องในรอยได้ (บอนดูแรนต์, 2536)

3.3 ปฏิบัติการอารยะขัดขืนดำเนินไปอย่างเปิดเผยต่อสาธารณะ

การที่ผู้ทำอารยะขัดขืนได้ดำเนินการอย่างเปิดเผยต่อสาธารณะถือเป็นผลดีต่อการประท้วงและตัวผู้ทำอารยะขัดขืนเอง ประการแรก ช่วยให้ผู้ทำอารยะขัดขืนหลุดพ้นจากข้อกล่าวหาอาชญากรรมที่ส่วนใหญ่มักจะดำเนินการแบบปิดบัง หลบซ่อน ประการต่อมา ประเด็นปัญหาควรจะต้องได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อให้เกิดการอภิปรายถกเถียง การมีฉันทามติตามครรลองประชาธิปไตย ซึ่งประเด็นนี้มีความสำคัญยิ่งสำหรับขบวนการทางสังคม เพราะขบวนการทางสังคมมิได้มีเป้าหมายอยู่เพียงแค่การช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองแต่ยังมีเป้าหมายอยู่ที่การช่วงชิงพื้นที่สาธารณะด้วย

การช่วงชิงพื้นที่สาธารณะของขบวนการทางสังคม คือการช่วงชิงแรงสนับสนุนจากสาธารณชนและการยึดกุมพื้นที่สื่อ การจะได้รับแรงสนับสนุนจากผู้คนสามารถเกิดได้หลายแง่มุม ทั้งความสามารถในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้ที่เห็นต่าง หรือการสร้างความเห็นอกเห็นใจให้เกิดแก่ผู้คนโดยไม่จำเป็นว่าพวกเขาจะต้องเปลี่ยนแปลงทัศนคติก็ได้ ส่วนการยึดกุมพื้นที่สื่อ คือความพยายามที่จะดึงดูดความสนใจจากสื่อมวลชน เพื่อให้การเคลื่อนไหวของขบวนการและประเด็นปัญหากลายเป็นประเด็นสาธารณะ

จะเห็นว่าการเคลื่อนไหวในรูปแบบขบวนการทางสังคม ถือว่ามีพันธะผูกพันกับพื้นที่สาธารณะ การทำความเข้าใจกับสาธารณชนถึงสาเหตุและจุดมุ่งหมายของการประท้วงจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่ง ก่อนนำปฏิบัติการอารยะขัดขืนมาใช้ก็จำเป็นต้องประกาศให้สาธารณะทราบก่อนล่วงหน้าเช่นเดียวกัน เป็นต้นว่าการอธิบายเหตุผลของผู้ประท้วงให้สาธารณชนทราบเพื่อสะท้อนข้อคิดเห็นของผู้ประท้วง เป็นตัวสะท้อนโน้มน้าวสำนึกที่ชี้้นำให้พวกเขาลุกขึ้นมาทำอารยะขัดขืน พร้อมทั้งประกาศให้สาธารณชนทราบว่าผู้ประท้วงมีความเต็มใจที่จะยอมรับการลงโทษตามกฎหมาย และจะไม่ใช้ความรุนแรงอย่างเด็ดขาด (Rawls, 1971)

อย่างไรก็ดี นักคิดบางท่านกลับเห็นว่าการกระทำอย่างเปิดเผยไม่ถึงว่าเป็นคุณลักษณะจำเป็นของปฏิบัติการอารยะขัดขืน เนื่องจากการทำอารยะขัดขืนบางกรณีที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา อย่างเช่น การช่วยผู้พลอยพลบน หรือกรณีการลักลอบเข้าไปในสำนักงานเกษตรทหารแล้วเหลืลดบนเอกสารทางราชการเพื่อประท้วงการเกณฑ์ทหารไปทำสงคราม

ซึ่งกรณีเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการทำอารยะขัดขืนอย่างลับๆ และไม่ได้ส่งผลต่อความชอบธรรมตามวิถีทางอารยะขัดขืนแต่อย่างใด (Greenawalt, 1991)

ถึงแม้ว่าการทำอารยะขัดขืนอย่างลับๆ อาจจะชอบธรรมในบางกรณี แต่ก็อาจจะเป็นเหตุให้เกิดความยุ่งยากตามมาภายหลัง โดยเฉพาะการแสดงให้เห็นเจตนาในชั้นศาล แม้ว่าศาลจะมีกระบวนการสืบเสาะและพินิจ โดยสืบหาข้อเท็จจริงจากประวัติ ภูมิหลัง พฤติกรรม หรือข้อคิดเห็นทางการเมืองอื่นๆ ของจำเลย เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการดุลยพินิจในการพิพากษาคดีก็ตาม แต่ถ้าหากผู้กระทำการอารยะขัดขืนไม่มีประวัติหรือภูมิหลังที่จะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าตนเองมีแนวคิดทางการเมืองแบบนั้นมาก่อน ซึ่งอาจจะไม่มีงานเขียนหรือการแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณะ ก็อาจจะทำให้คำให้การต่อศาลฟังไม่ขึ้น ดังนั้น เพื่อให้การทำอารยะขัดขืนมีความชอบธรรม ผู้ทำอารยะขัดขืนจึงควรกระทำการอย่างเปิดเผยต่อสาธารณะเป็นดีที่สุด อย่างน้อยก็ช่วยลดข้อกังขาว่าการกระทำดังกล่าวนั้นไม่ได้หวังผลประโยชน์ส่วนตนแอบแฝง

3.4 ผู้กระทำการอารยะขัดขืนยอมรับโทษตามกฎหมาย

คุณลักษณะสำคัญประการสุดท้ายที่ถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะของการกระทำผิดกฎหมายแบบอารยะขัดขืน นั่นคือ การยอมรับโทษตามกฎหมาย เน้นหมายยอมไม่เฝ้าอาชญากรคนใดที่ละเมิดกฎหมายแล้วจะยอมรับการลงโทษอย่างเต็มที่ นี่จึงเป็นเสน่ห์และลีลาของปฏิบัติการอารยะขัดขืนที่ทำให้การอารยะขัดขืนแตกต่างจากการกระทำของอาชญากรทั่วไป นอกจากนี้ การยอมรับโทษยังเป็นการแสดงออกว่าผู้ทำอารยะขัดขืนยังเคารพต่อระบบกฎหมายโดยรวมอยู่ โดยมีได้ต้องการล้มระบบกฎหมายทั้งระบบ

การเคารพต่อกฎหมายโดยรวม คือ การเคารพต่อระบบกฎหมายหรือระบบนิติรัฐ การเคารพที่ว่านี้แสดงออกโดยการยอมรับโทษตามกฎหมาย เนื่องจากบุคคลมีพันธสัญญาทางกฎหมายที่จะต้องปฏิบัติตาม ด้วยการไม่ละเมิดกฎหมาย แต่ถ้ากระทำความผิดก็ต้องยอมรับการลงโทษ ผู้ทำอารยะขัดขืนก็เช่นเดียวกัน เมื่อทำผิดกฎหมายแล้วก็มีพันธสัญญาทางกฎหมายที่จะต้องปฏิบัติตามเช่นเดียวกับบุคคลอื่น การยอมรับโทษจึงเป็นการแสดงออกถึงความจริงใจและความมีอารยะของผู้ทำอารยะขัดขืน เฉกเช่น กับการกระทำของไซเกรตัส นักปรัชญากรีกโบราณ ที่ปฏิเสธการหลบหนีออกจากคุกเมื่อเพื่อนของเขา

เสนอว่าจะพาหนีไป ไซเกรตัสปฏิเสธเพราะถูกพวกไซฟัสต์ศัตรูของเขากล่าวหาว่าไม่เชื่อในพระเจ้าประจำชาติและชักจูงให้เด็กหนุ่มในแอเธนส์เสียผู้เสียคน การที่ไซเกรตัสปฏิเสธที่จะหลบหนีและขอยอมรับโทษประหารชีวิตตามที่ศาลได้ตัดสินลงโทษเขา เพราะเขายังเคารพในระบบกฎหมายของแอเธนส์เหนือกว่าสิ่งอื่นใด ด้วยให้เหตุผลว่าพลเมืองมีพันธหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องปฏิบัติตาม ถึงแม้เขาจะเห็นว่าการตัดสินโทษเขานั้นไม่เป็นธรรมก็ตาม จะเห็นว่า การยอมรับโทษเนื่องด้วยพันธสัญญาทางกฎหมาย ถือว่าผู้ทำอารยะขัดขืนได้ก้าวล่วงความมุ่งหวังที่จะเห็นผลลัพธ์ในเชิงปฏิบัติการเพียงอย่างเดียว เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าการประท้วงของผู้ทำอารยะขัดขืนเกิดจากการทำตามพันธสัญญาของเหตุและผลอันลึกซึ้ง และเขาก็เต็มใจที่จะเสียสละตนเองเพื่อสนับสนุนเหตุผลอันลึกซึ้งนั้น

นอกจากเหตุผลทางกฎหมาย เหตุผลทางเจตนาและมโนธรรมสำนึกอันลึกซึ้งที่เป็นตัวชี้้นำการอารยะขัดขืนแล้ว จะเห็นว่าการยอมรับการลงโทษได้ถูกพัฒนามาเป็นเทคนิคเชิงปฏิบัติการอย่างหนึ่งด้วย เพื่อใช้สื่อสารกับสาธารณะให้เกิดการประคองข่าวและการวิพากษ์วิจารณ์อย่างแพร่หลาย การยอมรับโทษจะช่วยดึงดูดสายตาสาธารณชนให้หันมาสนใจการประท้วง ผู้ทำอารยะขัดขืนอาจจะปฏิเสธที่จะเสียค่าปรับแล้วเลือกที่จะเข้าคุกแทน และหากผู้ทำอารยะขัดขืนเป็นที่นับหน้าถือตาในสังคมด้วยแล้วก็ยิ่งจะได้รับความสนใจจากสาธารณชนมากขึ้น ซึ่งเทคนิคที่ว๊านี้จะใช้ได้ผลดีหากสังคมนั้นเป็นสังคมที่อ่อนไหวง่ายต่อประเด็นทางศีลธรรม (Cohen, 1971)

เทคนิคเชิงปฏิบัติการลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นในขบวนการทางสังคมในอินเดีย โดยลักษณะของปฏิบัติการเป็นการยอมให้ตำรวจจับกุม ซึ่งถ้าผู้นำถูกจับก็จะมีผลเปลี่ยนผู้นำชุดใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่แทน ซึ่งเป็นการยอมให้จับไปเรื่อยๆ จนกระทั่งนักโทษล้นคุกแล้วตำรวจก็จะยุติการจับกุมไปเอง หรือการให้อาสาสมัครติดตามเจ้าหน้าที่ตำรวจไปทุกหนทุกแห่งเพื่อที่จะกระทำผิดซึ่งหน้า การสร้างความรำคาญให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ จนกระทั่งถูกจับกุม หลังจากนั้นขบวนการจึงหาอาสาสมัครชุดใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่แทน การต่อสู้ลักษณะนี้สามารถสร้างสีสันให้กับการเล่นไหวต้อสู้ของขบวนการได้เป็นอย่างมาก และถือเป็นการเข้าไปก่อวาระระบบการดำเนินงานของรัฐให้เกิดความยุ่งเหยิงวุ่นวาย

3. ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณี เขื่อนราษีไศลมีความชอบธรรมและแหลมคมเพียงใด?

ปัญหาโครงการเขื่อนราษีไศลเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อมานาน เป็นปัญหาระหว่างชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการกับภาครัฐ ซึ่งงานศึกษาเกี่ยวกับกรณีดังกล่าวค่อนข้างมีอยู่มาก หากแต่มุ่งศึกษาในประเด็นที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป ในหัวข้อนี้ผู้เขียนได้ยกงานศึกษากรณีปัญหาโครงการเขื่อนราษีไศลที่ทำการศึกษาในประเด็นปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ เพื่อใช้เป็นตัวอย่างปฏิบัติการอารยะขัดขืนที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

งานศึกษาเรื่อง “ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของขบวนการต่อต้านเขื่อนราษีไศล” มีวัตถุประสงค์ประการหนึ่ง คือ เพื่อศึกษาลักษณะปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศลที่เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2543 โดยในงานได้พิจารณาปฏิบัติการอารยะขัดขืนในฐานะที่เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของขบวนการทางสังคมที่จะช่วยให้ขบวนการประสบความสำเร็จและบรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ การมองปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดทฤษฎีอารยะขัดขืนและทฤษฎีขบวนการทางสังคมมาใช้เป็นกรอบในการศึกษา

งานศึกษาดังกล่าวถือเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและจากการสัมภาษณ์ โดยทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศลที่เคลื่อนไหวมาตั้งแต่ยุคแรกเริ่มจนกระทั่งขบวนการได้นำปฏิบัติการอารยะขัดขืนมาใช้ ชาวบ้านที่เคยเป็นกลุ่มต่อต้าน นักพัฒนาเอกชนที่ใกล้ชิดและเข้าร่วมเคลื่อนไหว และข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้าน ซึ่งได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงอธิบาย

ในงานศึกษาพบว่า แนวคิดที่จะแข็งขันต่ออำนาจรัฐของชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศลได้ก่อตัวมาพร้อมๆ กับการที่โครงการได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2535 โดยรากเหง้าปัญหานั้นมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากน้ำในเขื่อนได้เข้าท่วมพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่เรียกกันว่า “ป่าทาม” ซึ่งในความเป็นจริงแล้วพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่สาธารณประโยชน์ รัฐไม่ได้ออกเอกสารสิทธิ์ให้ผู้ใดครอบครอง แต่หากมองในแง่จารีตประเพณีของชุมชนท้องถิ่นแถบนั้น จะพบว่าชาวบ้านได้ทำการจัดสรรพื้นที่ป่าทามกันเองและใช้ประโยชน์ในที่ดินผืนนั้นมาอย่างต่อเนื่องยาวนานนับตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย

การแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นชาวบ้านได้เรียกร้องให้รัฐลดระดับการเก็บกักน้ำในเขื่อน เพื่อไม่ให้น้ำท่วมที่ทำกินของพวกเขา แต่ขอเรียกร้องก็ไม่ได้มีการตอบรับจากภาครัฐ จึงทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้หันไปเรียกร้องของค่าชดเชยที่ดินที่สูญเสียไปแทน แต่เมื่อเปลี่ยนขอเรียกร้องยิ่งเหมือนไปกระตุ้นให้รัฐตอบโต้กลับอย่างหนัก เหตุเพราะเห็นว่าเป็นข้อเรียกร้องที่เกินกว่าเหตุและผิดกฎหมาย ดังนั้น แทนที่รัฐจะช่วยแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้าน กลับพยายามขัดขวางการเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้านกลุ่มนี้ทุกวิถีทางด้วยความเจ็บแค้นที่ต้องสูญเสียที่ทำกิน รวมถึงการที่รัฐปฏิเสธจะแก้ไขปัญหา อีกทั้งยังเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับนักพัฒนาเอกชนที่เดินทางเข้ามาในชุมชน เหตุปัจจัยเหล่านี้เองที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นอย่างมาก จนเกิดความพยายามที่จะฉีกตัวออกจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเดิม ด้วยการสลายมายาคติเรื่องสัมพันธภาพทางอำนาจแบบ “ผู้เป็นเจ้าเป็นนาย” กับ “ผู้น้อย” ซึ่งเป็นสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนที่ฝังลึกอยู่ในสามัญสำนึกของชาวบ้านมานาน รวมไปถึงการฉีกตัวออกจากขีดจำกัดในการเข้าถึงระบบการเมืองปกติที่เคยยับยั้งและลดทอนอำนาจของพวกเขา โดยเฉพาะความสามารถในการเข้าถึงระบบการเมืองผ่านทางระบบราชการ ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนขณะนั้น

กล่าวได้ว่า ชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศลได้ค่อยๆ ฉีกตัวออกจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเดิม โดยการหันมาร่วมกลุ่มทางการเมืองเพื่อเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาโครงการเขื่อนราษีไศล และเมื่อ พ.ศ. 2539 ชาวบ้านได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวในนาม “สมัชชาคนจน” ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหวในรูปแบบขบวนการทางสังคมอย่างเต็มตัว อันเป็นการเรียกร้องทางการเมืองโดยไม่ผ่านกลไกทางราชการเหมือนในอดีต แต่เป็นการออกมาต่อสู้ในพื้นที่สาธารณะและได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลโดยตรง

ประเด็นข้อเรียกร้องหลักที่ชาวบ้านร้องขอต่อรัฐบาลภายหลังที่ได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการสมัชชาคนจนแล้ว ก็คือ การเรียกร้องให้รัฐจ่ายเงินค่าชดเชยกรณีน้ำท่วมที่ทำกินในป่าทาม ซึ่งการเรียกร้องดังกล่าวได้ดำเนินต่อมาจนกระทั่งรัฐบาลพล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ตัดสินใจจ่ายค่าชดเชยให้แก่ชาวบ้านกลุ่มนี้ในปี 2540 ทว่าการจ่ายค่าชดเชยในครั้งนั้นกลับนำปัญหา

อันหนักหน่วงมาสู่ชาวบ้านอีกครั้ง เมื่อกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานผู้เป็นเจ้าของโครงการไม่พอใจการตัดสินใจของรัฐบาล จึงได้รวบรวมมวลชนในชุมชนท้องถิ่นออกมาต่อต้านคัดค้าน ส่งผลให้ประเด็นค่าชดเชยกรณีเขื่อนราษีไศลกลายเป็นกระแสทางสังคมและการเมืองที่มีการกล่าวถึงกันอย่างเฝ้าร้อนในขณะนั้น

ในช่วง พ.ศ. 2540-2543 จึงเป็นช่วงเวลาที่บ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศลได้รับการกดดันจากหลายทิศทาง ซึ่งนอกจากจะบาดหมางขัดแย้งกับคนในชุมชนท้องถิ่นเดียวกันแล้ว ประเด็นค่าชดเชยยังถูกหยิบยกไปเป็นประเด็นทางการเมืองในสมัยรัฐบาล ชวน หลีกภัย โดยรัฐบาลมักจะหยิบประเด็นดังกล่าวขึ้นมาโจมตีพรรคการเมืองฝ่ายค้านทั้งในและนอกสภา มีการกล่าวหาว่านักการเมืองฝ่ายค้านได้ร่วมกับชาวบ้านโกงเงินค่าชดเชย พร้อมทั้งมีการแจ้งความดำเนินคดีกับชาวบ้านและคณะผู้รับผิดชอบการจ่ายค่าชดเชยในครั้งนั้น และเมื่อการจ่ายค่าชดเชยได้กลายเป็นประเด็นอื้อฉาวก็ได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนเพิ่มขึ้นตามลำดับ เรื่องราวของชาวบ้านได้ถูกสื่อมวลชนนำไปเขียนโจมตีในทางเสียหายเสียส่วนใหญ่ ซึ่งส่งผลต่อภาพลักษณ์และชื่อเสียงของพวกเขาเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านจึงได้พยายามออกมาแก้ชกกล่าวหาอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ต้องผิดหวังเมื่อพวกเขาในทั้งอำนาจและไร้พื้นที่สื่อที่จะใช้สื่อสารบอกกล่าวความจริงกับสาธารณชน

การเคลื่อนไหวเพื่อแก้ชกกล่าวหาของชาวบ้านได้ดำเนินมาจนกระทั่งขบวนการสมัชชาคนจนได้ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวต่อสู้ไปใช้ยุทธศาสตร์ดาวกระจาย โดยให้แต่ละกรณีปัญหาลงไปเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่ของตนเอง ชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศลจึงได้ลงมาเคลื่อนไหวในเขตอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ อันเป็นที่ตั้งของโครงการเขื่อนราษีไศล โดยเป้าหมายหลักของชาวบ้านกลุ่มนี้ยังอยู่ที่การแก้ชกกล่าวหาให้กับกลุ่มของตนเอง

เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2542 ชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศลได้ลงไปปักหลักชุมนุมในอ่างเก็บน้ำเขื่อนราษีไศล และเรียกร้องให้รัฐทำการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนราษีไศลทั้ง 7 บาน เพื่อพิสูจน์ว่าพวกเขามีที่ทำกินในป่าทามจริงและไม่ได้โกงเงินค่าชดเชยอย่างที่รัฐกล่าวหา การปักหลักชุมนุมในอ่างเก็บน้ำในทางหนึ่งก็เพื่อยืนยันให้เขื่อนทำการเก็บกักน้ำอีก เพราะใน

ช่วงเวลาดังกล่าวทางการได้ทำการระบายน้ำออกเพื่อล้างตะกอนหน้าดินที่ทับถมอยู่ในอ่างเก็บน้ำ การที่ชาวบ้านลงไปสร้างที่ชุมนุมอยู่ที่นั่นจึงเปรียบเสมือนการทำสงครามจิตวิทยากับภาครัฐ ในขณะที่รัฐก็ตอบโต้โดยการเก็บกักน้ำบ้าง ปล่อยน้ำออกบ้าง ทำให้ระดับน้ำในเขื่อนไม่คงที่ โดยหวังจะกดดันให้ชาวบ้านสลายการชุมนุมไปเอง ทว่าชาวบ้านก็ไม่ยอมถอยหนีจนกระทั่งถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2543 ความหวังของชาวบ้านก็ยังคงริบหรี่เช่นเดิม ก่อปรกฏในปีนั้นฤดูฝนมาเร็วกว่าปกติส่งผลให้ระดับน้ำในเขื่อนเพิ่มระดับสูงขึ้นอย่างรวดเร็วจนทำให้สถานที่ชุมนุมของชาวบ้านจมหายไปใต้ผืนน้ำ แต่กระนั้นชาวบ้านก็ยังไม่ยอมถอยโดยได้ทำการต่อเติมที่ชุมนุมให้สูงขึ้นเรื่อยๆ ตามระดับน้ำ โดยที่พวกเขายังคงปักหลักชุมนุมอยู่ที่นั่นและยังคงทำกิจกรรมต่างๆ ตามปกติ

การต่อสู้เกือบ 9 เดือนของชาวบ้านในอ่างเก็บน้ำเขื่อนราษีไศลถือว่าประสบกับความล้มเหลว เนื่องจากรัฐไม่ได้ให้ความสนใจการชุมนุมและข้อเรียกร้องของชาวบ้านแม้แต่น้อย เมื่อเป็นดังนั้นความกดดันและความคับแค้นใจของชาวบ้านก็ยิ่งเพิ่มขึ้นเป็นเท่าทวี พวกเขาได้คิดค้นหาหนทางต่อสู้ต่อการปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการเคลื่อนไหวใหม่อีกครั้ง ในที่สุดก็ตัดสินใจแบ่งชาวบ้านบางส่วนออกจากอ่างเก็บน้ำ เพื่อใช้เป็นกำลังพลในการบุกยึดสันเขื่อนราษีไศล โดยมีเป้าหมายจะใช้สันเขื่อนเป็นสถานที่ชุมนุมอีกแห่งหนึ่ง

ปฏิบัติการบุกยึดสันเขื่อนราษีไศลได้ดำเนินไปในคืนวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2543 ชาวบ้านได้ช่วยกันผลักประตูรั้วทางเขื่อน โดยที่เจ้าหน้าที่ตำรวจและเจ้าหน้าที่โครงการเขื่อนราษีไศลได้แต่ยืนมองโดยไม่สามารถเข้าขัดขวางหรือทำอะไรชาวบ้านได้ จนในที่สุดชาวบ้านก็บุกเข้าไปในเขื่อนราษีไศลได้สำเร็จ พร้อมกับปิดประตูทางเข้า-ออกทั้งหมด เพื่อตรวจตราความเรียบร้อยและป้องกันการเข้าสลายการชุมนุม ปฏิบัติการของชาวบ้านในครั้งนั้นส่งผลให้แกนนำถูกแจ้งข้อหาดำเนินคดีความผิดฐานบุกรุกในเวลากลางคืน ความผิดฐานทำให้เสียทรัพย์ และความผิดฐานกักขังหน่วงเหนี่ยวให้ผู้อันสูญเสียอิสรภาพ

ยิ่งไปกว่านั้นในขณะที่ยังชุมนุมอยู่ที่สันเขื่อนราษีไศลชาวบ้านยังได้นำยุทธวิธีที่หมิ่นเหม่ตอกกฎหมายเข้ามาใช้อีก โดยนำปฏิบัติการขุดเจาะลำน้ำมูลเดิมมาใช้ ซึ่งปฏิบัติการดังกล่าวถือเป็นปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ โดยชาวบ้านได้ทำการขุดเจาะถนนที่สร้าง

ขวางกั้นลำน้ำมูลสายเดิมเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อสารกับรัฐและสาธารณชนถึงปัญหาที่พวกเขากำลังประสบอยู่ ประการแรกชาวบ้านต้องการใช้ปฏิบัติการในการกดดันให้รัฐบาลมีคำสั่งเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนราษีไศลทั้ง 7 บาน มิเช่นนั้นพวกเขาก็จะเป็นผู้ดำเนินการปล่อยน้ำในเขื่อนเอง ประการต่อมา ชาวบ้านต้องการสื่อให้เห็นว่าพวกเขาได้ปฏิเสธการดำรงอยู่ของโครงการเขื่อนราษีไศล โดยให้การขุดเจาะลำน้ำมูลสายเดิมเปรียบดังสัญลักษณ์ของการคืนธรรมชาติให้กับสายน้ำ การระบายน้ำออกก็เท่ากับการปฏิเสธการเก็บกักน้ำของเขื่อนซึ่งมีความหมายเท่ากับว่าโครงการเขื่อนราษีไศลนั้นประสพกับความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็มีได้มุ่งหวังจะขุดเจาะถนนให้ทะลุจริงๆ เพียงแต่ต้องการสร้างสถานการณ์เพื่อกดดันให้รัฐบาลยอมตามข้อเรียกร้องโดยการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนเท่านั้น

ผลจากการบุกยึดสันเขื่อนราษีไศลและการใช้ปฏิบัติการขุดเจาะลำน้ำมูลเดิม ส่งผลให้รัฐบาลได้ส่งตัวแทนลงมาขอเจรจากับชาวบ้าน กระบวนการเจรจาและประนีประนอมได้ดำเนินไปทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ จนกระทั่งวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2543 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม จึงออกแถลงการณ์เรื่องการแก้ไขปัญหากรณีโครงการเขื่อนราษีไศล โดยประกาศยอมตามข้อเรียกร้องของชาวบ้านทำการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนราษีไศลทั้ง 7 บาน และในวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2543 จึงมีมติคณะรัฐมนตรียอมรับการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

จากการใช้ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศลโดยการบุกยึดสันเขื่อนราษีไศลและการใช้ปฏิบัติการขุดเจาะลำน้ำมูลเดิม ได้สร้างผลสะท้อนโดยสามารถทำให้รัฐบาลที่ชาวบ้านเห็นว่าคืออันหันกลับมามองปัญหาและยอมเปิดเวทีเจรจาอีกครั้งหลังจากที่มีท่าทีนิ่งเฉยมาเป็นเวลานาน กล่าวได้ว่า ปฏิบัติการอารยะขัดขืนที่ชาวบ้านนำมาใช้ได้สร้างพลังท้าทายได้มากกว่ายุทธวิธีแบบอื่นที่พวกเขาเคยใช้มา โดยที่ผลสะท้อนจากการใช้ปฏิบัติการได้แสดงออกมาในรูปแบบของการกดดัน การบีบบังคับ ให้ฝ่ายตรงข้ามยอมตามข้อเรียกร้องของพวกเขา

เมื่อนำปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านมาพิจารณาแล้วพบว่า

หนึ่ง ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านเป็นการกระทำทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง ในรูปแบบการประท้วงนโยบายของรัฐ ซึ่งเป็นการประท้วงที่ไม่ได้มีการรับรองสิทธิตามกฎหมาย แต่ชาวบ้านสามารถอ้างสิทธิทางศีลธรรมเพื่อประท้วงในลักษณะนี้ได้ นอกจากนี้ มโนธรรมสำนึกของพวกเขายังได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ 2540 มาตรา 46 ในประเด็นสิทธิชุมนุมอีกด้วย

สอง ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้แบบสันติวิธีที่ชาวบ้านยึดถือ การต่อสู้แบบสันติวิธีถือว่าเป็นหัวใจของขบวนการสมัชชาคนจนทั่วไ้ ซึ่งการต่อสู้ร่วมกับสมัชชาคนจนทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้มีประสบการณ์จากการต่อสู้ตามแนวทางนี้ อีกทั้งพวกเขาก็เคยประกาศเจตนารมณ์ถึงการต่อสู้แบบสันติวิธีที่ทำให้พวกเขาเคยประสบความสำเร็จในการเรียกร้องค่าชดเชยมาแล้ว

นอกจากนี้ การเลือกใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของชาวบ้านยังมีความเป็นพลวัตรจากการเลือกใช้ยุทธวิธีที่เป็นไปตามระเบียบแบบแผนและธรรมเนียมปฏิบัติก่อน อย่างเช่น การยื่นหนังสือร้องเรียน การชุมนุมกดดัน หลังจากนั้นจึงยกระดับการต่อสู้โดยใช้ยุทธวิธีแบบขัดขวางทำลายระบบปกติ อย่างเช่น การลงไปปักหลักชุมนุมในอ่างเก็บน้ำเขื่อนราษีไศล ซึ่งอาจจะไม่ถือว่าผิดกฎหมาย แต่ผิดจากธรรมเนียมปฏิบัติและความคุ้นชินของสังคมไทย หรือการใช้ปฏิบัติการอารยะขัดขืน อันเป็นปฏิบัติการที่ผิดกฎหมาย เป็นต้น กล่าวได้ว่า ลำดับขั้นตอนการเลือกใช้ยุทธวิธีของชาวบ้านส่งผลให้การทำอารยะขัดขืนของพวกเขา มีความสมเหตุสมผลอยู่ในระดับหนึ่ง

สาม ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านเป็นการประท้วงโดยการละเมิดกฎหมายอาญาบางประการ ซึ่งเป็นข้อกฎหมายที่ไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ชาวบ้านกำลังประท้วงอยู่โดยตรง คือ ไม่เกี่ยวข้องกับนโยบายการจัดการทรัพยากรน้ำของรัฐหรือโครงการเขื่อนราษีไศล กล่าวได้ว่า ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านเป็นการทำอารยะขัดขืนทางอ้อม แต่การทำอารยะขัดขืนทางอ้อมของชาวบ้านค่อนข้างชัดเจนในการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ อย่างเช่น สถานที่ที่ใช้ในการประท้วงก็เกี่ยวข้องกับสัมพันธกับสิ่งที่กำลังประท้วงอยู่ คือ โครงการเขื่อนราษีไศล หรือลักษณะปฏิบัติการที่นำมาใช้ก็สอดคล้องกับข้อเรียกร้องในตอนนั้น เช่น การใช้ปฏิบัติการขุดเจาะลำน้ำมูลเดิม เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลเปิดประตูระบายน้ำ เป็นต้น

สี่ ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านได้ดำเนินการอย่างเปิดเผยต่อสาธารณะ คือ ดำเนินการในสถานที่ที่เปิดเผย และดำเนินการภายหลังจากการประชาสัมพันธ์ การเดินรณรงค์ เพื่อชี้แจงมูลเหตุแห่งการประท้วง พร้อมทั้งได้ประกาศถึงความต้องการของตนต่อสาธารณชนมาก่อนหน้านี้แล้ว

ห้า แกนนำชาวบ้านบางคนยอมเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม แต่ไม่ได้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทั้งหมด กล่าวคือ ภายหลังจากที่ชาวบ้านบุกยึดสันเขื่อนราษีไศล หัวหน้าโครงการเขื่อนก็ได้เข้าแจ้งความเพื่อให้ดำเนินคดีกับแกนนำชาวบ้านจำนวน 12 คน ซึ่งเจ้าหน้าที่ตำรวจได้รับแจ้งความไว้แต่ไม่ได้ออกไปจับกุมชาวบ้านแต่อย่างใด แกนนำชาวบ้านทั้ง 12 คนไม่ทราบมาก่อนเลยว่าพวกตนได้ถูกแจ้งความดำเนินคดีเอาไว้ เนื่องจากเรื่องได้เงียบไปนานถึง 5 ปี โดยที่เจ้าหน้าที่ตำรวจก็ไม่ได้มีท่าทีใดๆ ในปัจจุบันมีแกนนำชาวบ้านที่ถูกดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรมอยู่ 2 คน ที่ถูกจับเพราะคนหนึ่งได้ไปเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ตำรวจทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ได้ ส่วนอีกคนได้ข้อถูกจับแทนแกนนำชาวบ้านอีกคนที่ไม่พร้อมจะถูกดำเนินคดี ส่วนคนอื่นๆ ที่เหลือบางส่วนก็เสียชีวิตไปแล้ว

จากตรงนี้จะพบว่าการยอมรับโทษตามกฎหมายของชาวบ้านเป็นการยอมรับแบบมีเงื่อนไข ซึ่งประเด็นนี้เองที่ทำให้ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านยังคงเป็นที่กังขาในเรื่องความชอบธรรมอยู่ กล่าวคือ

ประการแรก ชาวบ้านมิได้แสดงเจตนาที่มีความประสงค์จะขอยอมรับโทษตามกฎหมายภายหลังจากที่ทำการละเมิดกฎหมายแล้ว อย่างที่กล่าวไปแล้วว่าพลเมืองมีพันธสัญญาตามกฎหมายที่จะต้องปฏิบัติตาม เมื่อละเมิดกฎหมายแล้วก็ต้องได้รับการลงโทษ แต่จะรับโทษสถานใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของศาล การที่ผู้ทำอารยะขัดขืนยอมรับโทษตามกฎหมายอย่างตั้งใจและเต็มใจ ย่อมแสดงให้เห็นว่าเขาได้กระทำการอย่างพลเมืองที่ยอมรับในระบบนิติรัฐ โดยไม่ได้ปฏิเสธระบบกฎหมายแห่งรัฐ แต่ทำการละเมิดกฎหมายเพียงเพราะต้องการประท้วงทางการเมืองเท่านั้น

ในกรณีชาวบ้านพวกเขาได้พยายามเตรียมการเอาไว้ล่วงหน้าเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกดำเนินคดี โดยการปกปิดใบหน้า เมื่อมีการใช้ปฏิบัติการ หรือพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้ถูกถ่ายรูปไว้เป็นหลักฐาน หากกล่าวตามแนวคิดของคานธีพฤติกรรมของชาว

บ้านสะท้อนถึงความไม่พร้อมที่จะรับความทุกข์ยากจากผลของการกระทำ ซึ่งมีใช้คุณสมบัติของผู้ทำอารยะขัดขืนที่พึงปรารถนา

อย่างไรก็ตาม พฤติการณ์ของชาวบ้านก็ได้สะท้อนแง่คิดของพวกเขาในอีกด้านหนึ่งที่ว่า การดำรงอยู่ของโครงการเขื่อนราษีไศลต่างหากที่เป็นสิ่งชั่วร้ายยิ่งกว่าการกระทำผิดกฎหมายอาญาบางฉบับ ซึ่งการละเมิดกฎหมายเช่นนี้ถือว่าเล็กน้อยมากหากเทียบกับสิ่งที่พวกเขาต้องสูญเสียไป การกระทำของพวกเขาทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมายต่างก็เป็นการกระทำเพื่อประท้วง คัดค้าน ต่อต้านความอยุติธรรมที่วันี้ ฉะนั้นหากพิจารณาตามเจตนาที่แท้จริงที่เป็นตัวขับเคลื่อนการกระทำของพวกเขาแล้ว พวกเขาย่อมมีความชอบธรรมมากพอที่จะประท้วงแบบผิดกฎหมาย และมีความชอบธรรมมากพอที่จะถูกละเว้นโทษด้วย

ความเข้าใจของชาวบ้านดังกล่าวได้สะท้อนผ่านข้อคิดเห็นของพวกเขาที่เห็นว่าคดีดังกล่าวเป็นคดีทางการเมือง เป็นคดีความระหว่างรัฐกับประชาชน และคิดว่าพวกเขาจะไม่ถูกดำเนินคดีเมื่อสถานการณ์ความขัดแย้งได้คลี่คลายเข้าสู่กระบวนการเจรจาและการประนีประนอมของทั้งสองฝ่าย แต่นั่นก็เป็นเพียงความเข้าใจของชาวบ้านโดยที่พวกเขาไม่รู้มาก่อนเลยว่าแกนนำชาวบ้านทั้ง 12 คน ได้ถูกทางการเข้าแจ้งความดำเนินคดีเรียบร้อยแล้ว หลังจากวันที่พวกเขาบุกยึดสันเขื่อนเพียง 1 วัน

ประการที่สอง การที่ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านเป็นอารยะขัดขืนทางอ้อม ก่อปรกับชาวบ้านพยายามหลบเลี่ยงการยอมรับโทษ ยิ่งส่งผลให้ความชอบธรรมของปฏิบัติการลดน้อยถอยลง กล่าวคือ ในประเด็นการยอมรับโทษนี้มันนึกคิดบางท่านแสดงทัศนะไว้ว่า ผู้ทำอารยะขัดขืนไม่จำเป็นต้องยอมรับโทษเมื่อกฎหมายดังกล่าวมีความอยุติธรรมอยู่ในตัวของมัน (Zinn, 1968, cited in Cohen, 1971) จากทัศนะดังกล่าวสามารถตีความได้ว่าผู้ทำอารยะขัดขืนทางตรงไม่จำเป็นต้องยอมรับโทษก็ได้ เพราะไม่จำเป็นต้องยอมรับบทลงโทษของกฎหมายที่ไม่มีความเป็นธรรม หากยึดตามทัศนะเช่นว่านี้ การทำอารยะขัดขืนทางอ้อมย่อมเป็นปัญหา เนื่องจากการละเมิดกฎหมายในรูปแบบนี้เชื่อว่ากฎหมายดังกล่าวไม่ได้ หากแต่เป็นการละเมิดกฎหมายเพื่อต้องการประท้วงสิ่งอื่น ดังนั้น การที่ชาวบ้านทำอารยะขัดขืนทางอ้อมโดยการละเมิดกฎหมายอาญาบางมาตราจึงไม่ควรถูกมองว่าหลบเลี่ยงความผิด เพราะพวกเขาอาจจะไม่สามารถ

กล่าวอ้างได้อย่างเต็มปากว่าเหตุใดจึงต้องละเมิดกฎหมายที่ไม่เกี่ยวข้องกับเหล่านี้

แต่ในทัศนะของผู้เขียนกลับเห็นว่าไม่ว่าจะเป็นอารยะขัดขืนทางตรงหรือทางอ้อมก็ต้องยอมรับโทษตามกฎหมาย เพราะไม่ว่ากฎหมายที่ละเมิดนั้นผู้ทำอารยะขัดขืนจะเห็นว่ายุติธรรมเพียงไรก็ตามแต่ก็อาจมีบางคนในสังคมที่ไม่เห็นเป็นเช่นนั้น การยอมรับโทษอย่างเต็มใจจึงเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะปรับเปลี่ยนความคิด ความรู้สึก ของคนที่เห็นต่างเหล่านี้ อย่างมากก็ให้การสนับสนุนหรืออย่างน้อยก็ไม่ออกมาต่อต้านคัดค้าน อีกทั้งการยอมรับโทษยังมีคุณูปการต่อการต่อสู้ในชั้นศาลเพื่อให้เจ้าหน้าที่เจตนาและมโนธรรมสำนึกของผู้กระทำการ ภายใต้งบฏไขที่ว่าการยอมรับโทษจะต้องแสดงออกอย่างชัดแจ้งตั้งแต่แรกแล้วว่าผู้ทำอารยะขัดขืนเต็มใจที่จะทำเช่นนั้นจริง

ประการสุดท้าย ชาวบ้านไม่ได้ผนวกการยอมรับโทษเข้าเป็นเทคนิคเชิงปฏิบัติการ กล่าวคือ ชาวบ้านไม่ได้วางแผนที่จะใช้ประเด็นการยอมรับโทษอย่างเต็มใจในฐานะเทคนิคอย่างหนึ่งของการเคลื่อนไหวต่อสู้ เพื่อเข้าไปรบกวน สร้างความรำคาญให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือสร้างสถานการณ์เพื่อขอความเห็นอกเห็นใจจากสาธารณชน

อย่างไรก็ดี เทคนิคเชิงปฏิบัติการนี้จะเห็นผลสำเร็จหรือไม่ต้องอาศัยปฏิกิริยาจากฝ่ายตรงข้ามด้วยว่าจะนิ่งเฉยหรือจะตอบโต้กลับอย่างรุนแรง ซึ่งจะเห็นว่าปฏิกิริยาของเจ้าหน้าที่ตำรวจได้ช่วยพองดคลายสถานการณ์มากกว่าก่อให้เกิดความตึงเครียดหรือการเผชิญหน้า สมมติว่าชาวบ้านต้องการสร้างสีสันให้การประท้วง โดยการยั่วยุให้เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าจับกุม แต่ปฏิกิริยาที่นิ่งเฉยของเจ้าหน้าที่ตำรวจลักษณะนี้อาจกลับกลายเป็นอุปสรรคมากกว่าจะเอื้อประโยชน์ต่อขบวนการเคลื่อนไหว

กล่าวได้ว่าประเด็นการยอมรับโทษนี้เองที่ทำให้ปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศล แตกต่างจากปฏิบัติการอารยะขัดขืนในต่างประเทศและไม่ได้เป็นไปตามหลักการทางแนวคิดทฤษฎีเสียทีเดียว ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากขีดจำกัดในการรับรู้เรื่องอารยะขัดขืนในสังคมไทยขณะนั้น รวมไปถึงการขาดประสบการณ์หรือตัวอย่างการเรียกร้องทางการเมืองในรูปแบบนี้ กล่าวได้ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวการรับรู้เรื่องอารยะขัดขืนในสังคมไทยยังไม่แพร่หลาย แม้ชาวบ้านกลุ่มนี้จะมีความรู้เรื่องอารยะขัดขืนมาบ้างผ่านการอบรม การให้ความรู้จาก

นักวิชาการและนักกฎหมายก่อนที่จะนำปฏิบัติการมาใช้ แต่ก็รับรู้กันอย่างกว้างๆ ว่าการต่อสู้แบบอารยะขัดขืนเป็นสิทธิอย่างหนึ่งในระบอบประชาธิปไตยที่พวกเขาสามารถนำมาใช้ได้ ซึ่งขีดจำกัดในการรับรู้ดังกล่าวสะท้อนว่าการให้ความรู้เรื่องอารยะขัดขืนในขณะนั้นยังจำกัดอยู่ในวงแคบๆ เฉพาะในวงวิชาการเท่านั้น โดยที่องค์ความรู้ไม่ได้ถูกนำมาเผยแพร่ต่อสาธารณะอย่างแพร่หลาย เช่นในปัจจุบัน ดังนั้น การขาดความเข้าใจในเรื่องอารยะขัดขืนอย่างลึกซึ้งซึ่งบวกกับประสบการณ์ที่มีน้อยจึงทำให้ชาวบ้านมิได้ใส่ใจต่อรายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆ อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความชอบธรรม ความท้าทาย และความแหลมคมให้กับการต่อสู้แบบผิดกฎหมายของพวกเขาอย่างเพียงพอ

หากพิจารณาเราจะเห็นว่ามิใช่เพียงแต่ชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศลเท่านั้นที่มีปัญหาในเรื่องการแสดงเจตนาว่ายินดีจะยอมรับโทษ หากแต่เป็นปัญหาใหญ่ที่ยังคงเกิดขึ้นกับขบวนการทางสังคมของไทยในปัจจุบันโดยเฉพาะในช่วงเวลาที่การรับรู้เรื่องอารยะขัดขืนนั้นมีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ยังมีหลายขบวนการที่นำปฏิบัติการอารยะขัดขืนมาใช้ แต่กลับไม่ปรากฏว่ามีขบวนการใดที่แสดงเจตจำนงว่ายินดีจะยอมรับโทษ ภายหลังจากใช้ปฏิบัติการอารยะขัดขืนเสร็จสิ้นแม้แต่ขบวนการเดียว

จากตรงนี้จึงต้องกลับมาทบทวนถึงความจำเป็นที่ขบวนการทางสังคมจะต้องตระหนักและเป็นกังวลให้มากหากจะนำปฏิบัติการอารยะขัดขืนมาใช้ เนื่องจากปฏิบัติการยอมส่งอิทธิพลหรือสัมพันธ์กับเงื่อนไขต่างๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการ อีกทั้ง ปฏิบัติการควรถูกนำมาใช้โดยมีหลักการประชาธิปไตยเป็นพื้นฐานอย่างเข้มข้น จึงจะสามารถกล่าวอ้างได้ว่าปฏิบัติการมีความชอบธรรมมากพอในสังคมการเมืองที่ยึดหลักการปกครองโดยกฎหมาย

กล่าวคือ การต่อสู้ในรูปแบบขบวนการทางสังคมมิได้มุ่งหวังจะก่อให้เกิดผลสะท้อนต่อพื้นที่ทางการเมืองเพียงอย่างเดียว แต่ขบวนการจำเป็นต้องสร้างผลสะท้อนให้เกิดต่อพื้นที่สาธารณะด้วย เพราะเสียงสะท้อนจากสาธารณชนย่อมส่งผลต่อการตัดสินใจของรัฐในระบอบประชาธิปไตย นั่นหมายความว่าความล้มเหลวหรือความสำเร็จของขบวนการย่อมขึ้นอยู่กับปฏิกิริยาตอบกลับจากพื้นที่สาธารณะด้วยในทางหนึ่ง แน่นอนว่าการต่อสู้โดยใช้ปฏิบัติการอารยะขัดขืนจะละเอียดละประเด้นนี้ไปไม่ได้เลย โดย

เฉพาะในสังคมที่ใช้กฎหมายเป็นบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งยอมเป็นการยากที่ผู้คนจะเข้าใจหรือเห็นชอบกับพฤติการณ์การละเมิดกฎหมายเพื่อการประท้วงเช่นว่านี้ ฉะนั้น สิ่งที่ขบวนการทางสังคมจะต้องทำอย่างขาดเสียมิได้ก็คือ ขบวนการต้องสื่อสารทำความเข้าใจกับสาธารณชนให้มากที่สุด และต้องตระหนักไว้เสมอว่าการต่อสู้ของพวกเขาไม่ว่าจะมุ่งให้ได้มาซึ่งเป้าหมายของตนเองเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องรับผิดชอบต่อสังคมการเมืองที่พวกเขาอยู่อาศัยและต้องรับผิดชอบต่อการทำของตนเองด้วย เพื่อที่จะกล่าวได้ว่าปฏิบัติการระยะชัดขึ้นของพวกเขาเป็นผลผลิตอย่างหนึ่งของระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมนั้นมีหลายรูปแบบ ทั้งรูปแบบที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ซึ่งปฏิบัติการอารยะขัดขืนถือเป็นยุทธวิธีการเคลื่อนไหวแบบผิดกฎหมาย และถูกจัดว่าเป็นยุทธวิธีที่มีลักษณะเข้าไปขัดขวางทำลายระบบสังคมการเมืองปกติ

สำหรับขบวนการทางสังคมแล้ว ปฏิบัติการอารยะขัดขืนมีความสำคัญในฐานะเครื่องมือที่จะนำพาขบวนการไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ซึ่งถือว่าปฏิบัติการมีความแหลมคมอยู่ในตัวมันเอง เพียงแต่ว่าผู้นำปฏิบัติการไปใช้จะสามารถดึงศักยภาพของมันออกมาได้มากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ ความแหลมคม ความท้าทาย และความชอบธรรมของปฏิบัติการจำเป็นต้องพึ่งพาองค์ประกอบของปฏิบัติการอย่างอื่นด้วยที่นอกเหนือจากวิธีการละเมิดกฎหมายเพียงอย่างเดียว นั่นคือ ปฏิบัติการต้องดำเนินไปภายใต้ตัวขอบสันติวิธี อย่างเปิดเผยต่อสาธารณะ และผู้กระทำการยอมรับโทษตามกฎหมาย

อย่างกรณีชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนราษีไศล ที่ยกมาเป็นตัวอย่างประกอบนั้น จะพบว่าปฏิบัติการอารยะขัดขืนของชาวบ้านสามารถสร้างพลังท้าทายได้ในระดับหนึ่ง คือสามารถกดดันให้รัฐบาลยอมตามข้อเรียกร้องได้ แต่ว่าปฏิบัติการของพวกเขายังไม่สามารถกล่าวอ้างได้ว่ามีความชอบธรรมอย่างเพียงพอ เนื่องจากการยอมรับโทษของพวกเขาเป็นเพียงการยอมรับแบบมีเงื่อนไข โดยมิได้สะท้อนถึงความตั้งใจและความเต็มใจที่จะทำเช่นนั้น ซึ่งปัญหาหนึ่งเองเป็นเหมือนภาพสะท้อน

ปัญหาใหญ่ของขบวนการอื่นๆ ในสังคมไทย ที่มุ่งให้ความสำคัญกับเรื่องแพชชั่นมากเกินไป จนละเลยที่จะแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ต่อสังคมการเมืองที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย และต่อระบบนิติรัฐอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- คิง, มาร์ติน ลูเธอร์ จูเนียร์. (2549). จดหมายจากคุกเบอร์มิงแฮม, แปลโดย ชวนานิชฐ์ พูลยรัตน์. ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, **อารยะขัดขืน**. (หน้า 131-160). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลดคิมทอง.
- บอนดูแรนต์, โจแอน. (2536). **อหิงสาอาวุธของคนกล้า: ศึกษาปฏิบัติการสัตยาเคราะห์ของคานธี**. แปลโดย ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์ และอนิตรา พวงสุวรรณ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลดคิมทอง.
- Bedau, Hugo Adam. (1991). Civil Disobedience and Personal Responsibility for Injustice. In Bedau, Hugo Adam (ed.), **Civil Disobedience in focus** (pp. 49-67). London and New York : Routledge.
- Cohen, Carl. (1971). **Civil Disobedience**. New York and London : Columbia University Press.
- Greenawalt, Kent. (1991). Justifying Nonviolent Disobedience. In Bedau, Hugo Adam (ed.), **Civil Disobedience in focus** (170-188). London and New York : Routledge.
- Rawls, John. (1971). **A Theory of Justice**. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Walsh, Shaon K. and Asch, Evelyn D. (2005). **Civil Disobedience**. Boston, Mass : Thomson Wadsworth.
- Tarrow, Sidney. (1994). **Power in Movement: Social movements, collective action and politics**. Cambridge : Cambridge University Press.
- Zinn, Howard. (1968). (1971). **Disobedience and Democracy**. New York : Random House, 27,31. Cited in Cohen, Carl. Civil Disobedience. New York and London : Columbia University Press.

